

пук. МИШО ЛЕКОВИЋ 1923-1995.

Године 1995. умро је још један историчар од заната - Мишо Лековић, научни сарадник Војноисторијског института у Београду.

Пуковник и познати војни историчар, Мишко Лековић је рођен 1923. године у питорескном црмничком селу Годињу, данас барском срезу, у Црној Гори. Из роднога краја понио је све што је имао: бистрину, одважност и постојаност, радиност. Средњу школу је учио у Македонији а матуру је завршио на Цетињу. Други свјетски рат је прекинуо његово редовно школовање. Умјесто на студије, камо би га водило редовно школовање - пошао је јула 1941. године у устаничку војску као голобради младић. Доживио је, већ на почетку рата, страдања. Италијанске окупационе власти су га интернирале у своје концлагоре у Албанији и Италији. Након капитулације Италије 8/9. септембра 1943. године - у Барију је био ослобођен и одмах ступио у Прву прекоморску

бригаду са којом је у новембру 1943. године пребачен на далматинску обалу. Јануара 1944. године ступио је у Прву пролетерску бригаду у којој је остао до ослобођења, маја 1945. године. Од 1954. године као запажени интелектуалац, са смислом за научни рад, ради у Војноисторијском институту на задацима историје, посебно народноослободилачког рата 1941-1945. године. Активно је радио све до пензионисања 1980. године. У ствари, његов истраживачки рад прекинут је смрћу 24. јануара 1995. године.

Сав свој стваралачки радни вијек посветио је изучавању историје народноослободилачког рата 1941-1945. године. Иако је био његов судионик од самог почетка 1941. године, он је настојао да пише објективно о свим сложеним процесима који су се дешавали на југословенском простору.

Југославија је од фашиста била осуђена на смрт марта 1941. године. Услиједио је прави кошмар на унутрашњем и спољњем плану, у оквиру кога се водила и борба за интегритет земље. Јавиле су се бројне идеје и струје, а свака од њих имала је своје приврженике. У оцјени таквога стања односа М. Лековић је сачувао објективност, емоције је подредио разуму. Зато су га поштовали и они који се нису слагали са његовим оцјенама о најсуптилнијим питањима рата 1941-1945. године.

У свом 40-годишњем стваралачком раду остварио је запажени научни опус. Стекао је углед једног од најбољих војних историчара на простору претходне Југославије. Дугачак је списак његових библиографских јединица - око 200. Поменућемо само најважније радове као што су: **ОФАНЗИВА ПРОЛЕТЕРСКИХ БРИГАДА У ЛЕТО 1942, БИХАЋКА ОПЕРАЦИЈА НОВЕМБРА 1942, ПРВА ПАРТИЗАНСКА КРИЛА, МАРТОВСКИ ПРЕГОВОРИ 1943, ДЕЛОВАЊЕ РУКОВОДСТВА НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОГ ПОКРЕТА.** Сами наслови наведених књига најављују богату материју у односу на коју се најмање идејно одређивао. Поменимо још и његов ангажман као приређивача пет томова - **ЈОСИП БРОЗ ТИТО - САБРАНА ДЕЛА.**

Сарађивао је у бројним часописима, међу којима су и *Историјски записи*. У њима су објављиване и врло позитивне

оцјене његових посебних издања. Истичано је да је извршио реалну реконструкцију догађаја из рата 1941-1945, да је испољио крајње објективан приказ разматраних питања, што му је омогућавало да проналази и открива праву историјску истину и унесе много нових сазнања у историографију рата 1941-1945. године.

Посебну цјелину чине његови бројни радови написани за Војну енциклопедију, за свеске од 1. до 8. и св. 10. које су објављене у Београду од 1959. до 1967. године. Таквих радова има 37.

Најзад да поменемо и плодан и обиман рад публицистичког и фелтонистичког карактера. Ових радова има 55. То је, у ствари, нека врста научне публицистике. У сваком случају, на популаран начин су обрађене многе врло значајне теме из рата 1941-1945. године. Није ријеч само о војним питањима, већ и о темама из области политичке, па и дипломатске историје.

За свој рад Мишо Лековић је добио највећа научна и друштвена признања: Тринестојулску награду 1966, Четвртојулску награду 1970. и Награду 22. децембар 1972. године. Па, ипак бисмо истакли да је највеће признање за М. Лековића био углед који је уживао у научним и стручним круговима, а који је стекао даром истраживача, упорношћу која га је красила, научним и људским поштењем, стаменошћу и личном храброшћу.

Дуго смо друговали. Сријетали смо се у архивима и библиотекама, на научним скуповима и у његовом стану у Београду, у улици Цара Лазара. Волио је дружење. Била је то прилика за консултацију и размјену мишљења о најразноврснијим научним питањима. Добро је познавао документацију. Много је знао а релативно мало писао. Била би права штета ако је све то са собом у гроб понио.

Најчешће смо разговарали о деликатним темама историјске науке. У ствари, савремена историја је сва деликатна, ако је посматрамо са становишта политике. Храбро се упустио да пише о такозваним "табу" темама. Подвргао је оштрој критици начин руковођења у рату 1941-1945. године. Био је први међу историчарима који је писао о тзв. "лијевим грешкама" у Црној Гори 1941-1942. године. Многим историчарима је ова тема била

добро позната. Ипак, нијесу о њој писали, ваљда по оном систему - опрез је мајка мудрости. Његова студија *Мартовски преговори 1943. године*, написана је петнаестак година прије него што је објављена. Причао ми је о многим невољама везаним за објављивање ове књиге. И када су се, послјије Титове смрти 1980. године, "стекли сви услови", за њено објављивање - избила је позната "афера Веселин Ђуретић", која је добила неслућене размјере. Тада превише моћни политичар Стане Доланц успротивио се њеном штампању, с образложењем да нам је за сада и превише што имамо "аферу Ђуретић". У ствари, овом афером разбијена је једна фама и много би било да се књигом М. Лековића - отвори друга афера, још неугоднија и жешћа. Јер, нико није могао ни сањати да су партизани у рату тајно преговарали с њемачким окупаторима о миру и другим питањима. Сава Ковачевић, који је, изгледа, нешто начуо о овим преговорима реговао је, како се М. Ђилас сјећао, на следећи начин: "Немојте ви, почем да нас измирите с Њемцима"; (110).

Књига *Мартовски преговори 1943. године* изашла је из штампе крајем 1986. године. Али је нека врста забране ипак остала. Заправо, нема занимљивије књиге о рату 1941-1945. године која је добила тако мало приказа и критичких оцјена какав је случај с овом књигом М. Лековића. Једноставно речено - оћутана је. У то "вруће" вријеме написао сам осврт на ову књигу, али га нијесам могао објавити, вјероватно због саме књиге, а можда и због чињенице да сам и ја био "проскрибован" у познатој "афери Ђуретић".

Припремајући овај *in memoriam*, сасвим случајно сам нашао свој рукопис приказа књиге - *Мартовски преговори 1943. године*. Зато што Историјски записи, као и многи други часописи нијесу забиљежили појаву ове књиге, цитирају дијелом или парафразирају моју оцјену написану, а необјављену, 1986. године. "Када једну књигу карактерише један детаљ или догађај, односно када је препознајемо по њему, то може да буде предност али и проблематичан суд о њој. У првом случају, књига се лако препознаје и као таква буди повећани интерес читалаца. У другом случају, њен садржај се своди на тај детаљ, у ствари на само једну њену димензију, што није добра препорука за књигу.

У случају књиге М. Лековића - *Мартовски преговори 1943. године*, управо се то дешава. У првом случају књига се прочула због преговора као догађаја и детаља. Тај детаљ је чак и извучен у наслов књиге. Она је, међутим, тематски потпунија и садржински много богатија. Довољно је погледати садржај који одражава структуру и наговјештава врло значајне тематске блокове: 1. Војнополитичка ситуација почетком 1943. и околности које су условиле преговоре Врховног штаба Народнослободилачке војске Југославије са немачком Командом у тзв. Независној Држави Хрватској. 2) Прелиминарни разговор у Горњем Вакуфу. 3) Велебитови разговори са њемачким и италијанским представницима у Загребу. 4) Одлука Врховног штаба о настављању преговора и упућивању Ђиласа и Велебита у Загреб. 5) Нова Велебитова мисија. 6) Смисао и значај мартовских преговора. 7) Преговори Врховног штаба Народнослободилачке војске Југославије и њемачких команди у Независној Држави Хрватској марта 1943. у иностраној и југословенској историографији и публицистици. 8) Важнија документација о мартовским преговорима.

Аутор је мартовске преговоре партизана и Њемаца 1943. године видио као дио опште стратегије и једне и друге преговарачке стране. И свих оних који су остали са стране ових преговора. Истакао сам да књига почива на ваљаној документацији - по први пут у нас презентованој и да се осврће на страну литературу која је обилато писала о овој теми, иако је још од времена рата држана у строгој тајности. Поставио сам и нека питања, као на пример, да ли је коришћена четничка документација. Онда се није знало, а сада је већ знано да су и четници знали за ове разговоре, без обзира колико су били строго тајни и да су на њима градили своје односе са партизанима.

Истакао сам, даље, да су нека питања у књизи одлично запажена, али да су читаоци, ипак, ускраћени за одговоре. Записао сам их од 1 до 3.

1) Тито наређује Велимиру Терзићу да "за сада... никако не нападати Горажде... као ни њемачко-хрватске посаде у долини Дрине". (стр. 167).

2) Њемачки изасланик код Павелићеве владе у Загребу - Каше пише "да на основу предлога партизанске стране" постоји могућност да Тито с присталицама прекине борбу против Њемачке, Италије и Хрватске и повуче се у Санџак - да би се тамо разрачунао са четницима Михаиловића". И даље, Каше закључује: "постоји могућност да се Тито, под извјесним околностима, демонстративно одрекне Москве и Лондона "који су га оставили на цједилу". "Зауврат са њемачке стране би требало да дође до "одустајања од мера егзекуције над водећим личностима" (стр. 113 - подвукао З.Л.)

3) На сумње из Њемачке да не треба вјеровати причама "Титове банде", њемачки изасланик Каше још каже: "пошто смо стално добро обавештени (подвукао З.Л.) о догађајима у Титовом табору - не постоји опасност да се разочарамо". (стр. 169)

У разговору са М. Лековићем рекао сам да сам тражио разјашњење наведених питања - више ради историографије; није ми ништа одговорио. Схватио сам да још није вријеме да се на свако питање може добити прави одговор.

Личност М. Лековића освјетљава и његов вишегодишњи рад на Титовим мемоарима. Као поуздани историчар - фактограф добио је то повјерење. Добра фактографија је основа сваког писања. Причао ми је многе детаље везане за своје пословне сусрете са Титом. Тим сусретима су били присутни и претпостављени му генерали. На једном ручку код Тита, на Брионима, био је припремљен војнички пасуљ, расправљало се о једном фактографском податку који је Тито држао у сјећању преко једног православног свеца. Мишо је опонирао Титу - због научне савјести, јер је био убјеђен да Тито гријешу у фактографији, што је он на крају разговора и признао. За вријеме разговора, испод стола, Титови генерали су добро ишчепали М. Лековића, сигнализирајући му да мора бити тако како Тито каже или никако. Сјетио се познате анегдоте о Вуку Караџићу и Милошу Обреновићу који је припријетио Вуку да ће писати историју српског устанка онако како он - Милош каже, или од те историје неће бити ништа. Не због пуког опонирања већ због свог односа према историјским догађајима и историјској науци, М. Лековић је и у овом случају и у сваком другом, истрајавао у своме ставу. О томе је у јуну 1995. године у Политикином фељ-

тону опширно писао његов ратни друг Радомир Љака Вујошевић. Из тога фелтона сазнајемо да је М. Лековић водио *Радни дневник* о сусретима са Титом, у којем је 28. јула 1968. године записао "мој је утисак да он радо прича о једном одређеном броју догађаја, о којима је раније, у више наврата, причао. Мислим да ту нема нових момената. Приметно је да догађаје, збивања, појаве у ширем опсегу не познаје довољно. Карактеристично је недовољно познавање тзв. прве офанзиве (непријатељска дејства, планови, намере, одлуке и сл.). Очекивати је да ће иста ствар бити и са свим офанзивама и важнијим збивњима. Из тога би требало извући закључак да ми те догађаје морамо крајње савесно одрадити и да морамо на себе преузети сву одговорност за тачност фактографије и оцјена... Вељко Ковачевић се наметнуо и узео нам драгоцену време неким питањима која нису била нарочито нужна. Наметљив и претенциозан, истиче своју улогу у писању мемоара. Он је наводно одредио метод, начин писања. А то је искључиво моје дело".

Занимљив је и запис који је учинио М. Лековић 16. 7. 1969. године: "Допутовао сам авионом из Београда на Брионе. Претходно сам се припремао за рад на поглављу *Од Ужица до Рудог* и *У средишту офанзиве*: извукао сам из текста велики број питања која намеравам поставити Титу да бих добио одговор на њих (уколико се буде сетио). Већи број питања тичу се фактографије. Неких појединости које би требало унети у текст. С тим питањима ће ићи лако. Уколико се нечег не буде сетио, а на други начин се не буде могло сазнати - изоставићемо. Но ствар стоји другачије, са неким "шкакљивим", суштинским питањима која намеравам да му поставим. Право да кажем зазирем од тога. Прошле године сам покушао са једним таквим питањем (веровањем ЦК и ВШ да ће се рат завршити 1942. године) али је он одбио да о томе дискутује, одбацивши, без дискусије, мој покушај. И сада би требало обновити то и друга питања. Вељка (Ковачевића) упознао сам с том намером али ми он изричито забрањује да то учиним. Не знам шта да радим. Видећу какво ће бити расположење. А требало би то учинити". (Политика 19. 6. 1995. године).

Историчари новије историје, попут М. Лековића, градили су углед историјске науке; неким, међутим, то није било ни на крај памети. Требало је прво задобити повјерење у њену фактографску заснованост. Мало ће се што новог дознати и додати о питањима војне историје коју је изучавао М. Лековић. Остављено је, међутим, много више простора за политичку историју, за историју друштва, која је мање била у жижи његовог научног интересовања. Да М. Лековић није ништа више урадио осим што је подарио историографији своју књигу *Мартовски преговори 1943. године*, обезбиједио би запажено мјесто у историографији Другог свјетског рата и учешћу Југославије у њему.

Проф. др Зоран Лакић